

Twentse Taalbank

't Inschrien

2017 / 3

Kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente

Colofon

't Inschrien is een kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente.

Doelstelling

Het bevorderen van kennis en inzicht omtrent de culturen van stad en land in Twente, in het bijzonder voor wat betreft archeologie, geschiedenis, natuur en landschap en het streven tot het behoud van de bestaande culturen of overblijfselen ervan.

Redactie

Willy Ahlers, Geert Bekkering, Hilda Ferwerda
Jan Hinke, Theo Leoné (hoofdredacteur) en Harry Mulder.

Aan dit nummer werkten mee:

Willy Ahlers, Geert Bekkering, Jan Hinke
Theo Leoné, Wim H. Nijhof, Dick Schlüter
Adrie Strikker.

Redactieadres

OKThuis
Stroinksbleekweg 12B
7523 ZL Enschede
redactie@oudheidkamertwente.nl

Bestuur

Voorzitter, vacant
Janny Willemsen, secretaris
Willem Wondergem, penningmeester en
vicevoorzitter
Marty van Dijken, PR
Wolter van Coeverden, lid

Secretariaat

secretariaat@oudheidkamertwente.nl
Telefoon: 074- 2914014
Rabo rek.nr. NL41 RABO 0129 5763 79

OKThuis

Stroinksbleekweg 12B
7523 ZL Enschede
Telefoon: 053-4787447
www.oudheidkamertwente.nl

Het abonnement is bij lidmaatschap van de vereniging ingesloten. Lidmaatschap van de vereniging kost per lid EUR 30,00, met partner EUR 35,00, jeugdleden tot 21 jaar EUR 15,00. Losse nummers zijn voor EUR 5,00 verkrijgbaar bij het secretariaat.

Nieuwe kopij moet uiterlijk 16 oktober 2017 bij de redactie zijn. Richtlijnen voor publicatie zijn te vinden op de website.

Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is toegestaan mits de bron wordt vermeld.

Donatie, schenkingen en sponsoring:
schenkingen@oudheidkamertwente.nl

Een inschrien is een klein verborgen vakje in een tuugkist waarin men kostbare voorwerpen bewaarde.

Druk: Drukkerij Veltmann B.V., Enschede
ISSN 1875-2659

Inhoud

Gerard Vaanholt, een veelzijdig streekkenner Jan Hinke en Geert Bekkering	3
Woest Molenven Natuurpionier in Overijssel Wim H. Nijhof	8
Bisschoppelijke burcht met stenen bouwsel en borgmannen De Steenhof is oude naam van Hunenborg in Volthe Dick Schlüter	12
Uit de collectie: Sieraad van mensenhaar Adrie Strikker	19
Volop verandering in Prins Bernhardstraat Oldenzaal Willy Ahlers	20
Speurtocht naar Erve Wegink Theo Leoné	26

Ontstaan klankbordgroep

Aanvulling op het interview met Henk Woolderink in 't Inschrien 2017-2: de klankbordgroep landschaps- en bewoningsgeschiedenis van Twente is in het najaar van 2011 door John van Zuidam opgezet, op verzoek van Theo Spek. John kende Theo, die eerst in Wageningen werkte en hoogleraar werd in Groningen.

Gerard Seyger en Henk Woolderink hadden een viertal cursussen verzorgd voor leden van de Oudheidkamer Twente en kwamen tot de ontdekking dat ze kennis aan het overdragen waren aan mensen van hun leeftijd en zelfs (veel) ouder. Het tweetal kwam tot de conclusie dat het goed zou zijn om hun kennis over te dragen aan jonge studenten van hogescholen en universiteiten. Te meer omdat Twente volgens hen één van de meest interessante- en minst onderzochte delen van Nederland is. Henk en Gerard namen contact op met Theo Spek om hem te vragen de mogelijkheden voor onderzoek van zijn studenten in Twente te bezien. Omdat Twente voor hem inderdaad 'terra incognita' was, heeft hij John van Zuidam toen benaderd om dat verzoek nader uit te werken met als resultaat de oprichting van de klankbordgroep.

Foto omslag: Het Molenven dankt zijn naam aan de Soaseler Møl, de nabijge Saasvelder wind-korenmolen, in 1870 gebouwd. Het is een rijksmonument. Foto: Theo Leoné.

Gerard Vaanholt, een veelzijdig streekkenner

Jan Hinke en Geert Bekkering

Journalist Gerard Vaanholt kwam tijdens zijn loopbaan bij de regionale kranten in aanraking met alle aspecten van de streekcultuur. Als schrijver van een groot aantal artikelen en boeken van gevarieerde inhoud ontwikkelde hij zich tot een echte Twentekenner. Dit maakt hem bij uitstek geschikt als eindredacteur van het volgend jaar te verschijnen standaardwerk over de geschiedenis van Oldenzaal. Een werk waar niet alleen Oldenzalers naar uitkijken, maar ook, gezien de centrale historische rol van Oldenzaal binnen Twente, iedere historisch geïnteresseerde Twentenaar.

Oldenzaler

Hoewel Gerard uit Lonneker afkomstig is en er zijn jeugd doorbracht, was het steeds de Boeskoolstad die zijn levensweg kruiste. Zijn moeders familie woonde er, hij ging er naar het Carmellyceum en werkte enkele jaren op de Oldenzaalse redactie van de Twentsche Courant. In 1981 trouwde hij en ging hij ook in Oldenzaal wonen, in het huis waar hij nog steeds woont en waar twee dochters opgroeiden. En nu werkt hij aan de eindredactie van het nieuwe geschiedenisboek over Oldenzaal. Een standaardwerk, dat de huidige stand van het geschiedenisonderzoek moet boekstaven, dus inclusief de resultaten van de recente opgravingen rond de Plechelmusbasiliek en inclusief de gouden Olympische medaille van Sanne Wevers.

Aan het begin van het interview verontschuldigt Gerard Vaanholt zich met de mededeling dat hij geen prater is en daarom ook een schrijvend beroep heeft gekozen, om vervolgens zijn opmerking volledig te logenstraffen door twee en een half uur lang aan het woord te zijn. Na het gymnasium B en zijn studie biologie in Nijmegen ging Gerard in 1973 als 'leerling' werken bij de Twentsche Courant en kwam een jaar later op de stadsredactie in Oldenzaal terecht. Als een zwemmer zonder zwemdiploma in het diepe, zo dook Gerard in de plaatselijke politiek. Maar hij bleef drijven en kreeg al snel de juiste (zwem)slag te pakken. In 1979 volgde zijn promotie naar het hoofdkantoor in Hengelo, waar hij Jan van den Dungen opvolgde op het terrein van de bovenlokale politiek. Het was de tijd van het Gewest Twente en het Streekplan Twente met hun inspraakrondes. De tijd dat er heftig werd gestreden om de plek voor de provinciale vuilstortplaats: Zenderen of Boeldershoek? Gerard leerde hier snel de pro-

vinciale politiek kennen en begrijpen en schreef er analyserende artikelen over in de rubriek 'Met Andere Woorden'. Hij is altijd meer analist dan opiniemaker geweest. Of om het met zijn eigen woorden te zeggen: "Ik ben meer van het beschrijvende en analyserende". Waarbij hij de feiten overigens wel behoorlijk goed op de rij blijkt te hebben. Het zal ook wel iets te maken hebben met zijn persoonlijkheid: "Ik ben een wandelend harmoniemodel".

Gerard Vaanholt.

Journalist

Gelukkig stond zijn bureau in Hengelo tegenover dat van Adriaan Buter en dat hielp in het begin enorm. Adriaan leek een chaotisch persoon, maar hij had aan een paar aantekeningen op een boterhamzakje genoeg, om daarna in prachtige volzinnen zijn verslag van een vergadering door te kunnen bellen. Het was ook Adriaan Buter die hem betrok bij de streekcultuur. Die hem vroeg om in het Jaarboek Twente te schrijven. Gerards eerste artikel handelde over de toentertijd zeer populaire Twentse revue. Hij schreef dat Twente zich in die

Favoriete spreuken van Gerard Vaanholt:

A'j naam hebt van vroeg opstoan, kö'j röstig in ber blieven.

Geald is ok nich alns. 'n Hoond wil 't nich vretten.

Iej bint pas oald as de keerskes meer kost as 'n taarten.

De mode is zoa lillijk dat ze al joar veraanderd mot wörden.

Vroger kreaiden de haans, zear doven Jans, noe doot ze allenig nog 'n bek los.

revues belachelijk maakte door de nogal kneuterige en ouderwetse uitbeelding. De redactie aarzelde om het artikel te plaatsen, maar Adriaan Buter vond het een leuk, beschouwend en ook kritisch artikel. Het is geplaatst. In 1984 kwam Gerard in de redactie van het Jaarboek Twente en bleef tot 2000, vanaf 1987 als eindredacteur. Geleidelijk ging hij ook meer over streekcultuur schrijven. En in 1986 begon hij in de Twentse Courant met de wekelijkse streekculturele

rubriek *Oet de noaberschap*. Adriaan Buter is daarin na zijn pensionering zijn column 'Bij ons in het Oosten' blijven schrijven, tot aan zijn dood. In zijn laatste column kwam een passage voor waarin een zwarte kraai neerstrijkt (op een tafel). Een toepasselijk beeld, dat Gerard in Adriaans In Memoriam verwerkte.

Ook André Hottenhuis was een vaste medewerker aan *Oet de noaberschap* met zijn bijdrage 'Wat (nog) niet in Dijkhuis staat'. Gerard erkent dat Buter en Hottenhuis zijn grote voorbeelden zijn geweest.

Na de fusie van de Twentse Courant en Tubantia in 1996 werd *Bij ons in het Oosten* omgedoopt tot 'Stad en Land', als wekelijks katern van 4 pagina's te verschijnen op de woensdag. Gerard heeft tot 2008 wekelijks onderwerpen uit de streek verwerkt tot krantenartikelen. Daarvoor kon hij steunen op een groot netwerk, voortbouwend op Adriaan Buters netwerk. Zijn stukken begon hij meestal met een pakkende anekdote, gaf daarna wat geschiedenis in 'logische' volgorde, en sloot af door op die anekdote terug te komen. Een keuze uit deze artikelen is in twee uitgaven gebundeld: *Stad & Land / G.B.J. Vaanholt. Een keuze uit de jaren 1995-1998*. 2002 : Broekhuis, Hengelo. *Stad & Land. Deel 2: Een keuze uit de jaren 1998-2000*. 2003. Eerder verschenen in de bijlage *Stad en Land van de Twentse Courant Tubantia*. 111 p.

Taal en dialect

Gerard werd 'netjes' opgevoed. Zijn ouders praatten 'dus' Nederlands met hem, terwijl zijn onderling dialect spraken. Maar met zijn

Stad & Land deel 1, 2002.

Loert in de wiede 'n grommelschoer,
of is dat al verdreaven?
Gloept geend goald-gel de zun alwier,
of is dat mer vuur eaven?

'n Leavenslostig means blif
met zonne vroeg nich zitten.
Den wet wal: ealke zwarte woalk
wik ees wier vuur nen witten.

Schilderij: Gerard Flinkers. Gedicht Gerard Vaanholt

vriendjes en op straat praatte hij Twents. In Stad & Land zat (en zit) ook streektaal. André Hottenhuis verzorgde een woordenrubriek, wisselende auteurs schreven dialectverhalen. Maar Gerard had er ook plezier in en heeft veel in het Twents geschreven en gedicht.

Hij heeft in de Twentsche Courant van 1983 tot 1995 de dagelijkse Twentse Spreuk op de voorpagina verzorgd, daarmee een door Mr. Plegt begonnen traditie voortzettend. Een bundeling van deze spreuken verscheen onder de titel *En zo kleait wiej verdan....* 1999. Een bundeling *Twentse spreuken uit de Twentsche Courant* door Gerard Vaanholt. De uitgave haalde 6 drukken. Maar er staat maar een klein deel in van de hele verzameling van Gerard.

Volgens Gerard Vaanholt "is de streektaal de belangrijkste uiting van het streekeigene". En hij kan er zelf ook prima mee uit de voeten. Dat zal hij van zijn vader hebben gehad, die kleermaker was en altijd gespitst was op typisch Twentse uitdrukkingwijzen.

Als twaalfjarige begon Gerard met een eigen tijdschrift, 'De Vaan', dat hij met carbon op de

typemachine produceerde en uitgaf in een oplage van vijf exemplaren. Toen hij in Nijmegen studeerde, zat hij bij de Twentse club 'Doot heanig an' en sprak hij met vrienden al improviserend hoorspelen in 't plat in op bandrecorder.

Eenmaal journalist was hij in 1981 betrokken bij de voortzetting van de *Twentse Post* van Johan Gigengack, die in 1976 overleden was. Door een al te idealistische opzet was dit blad echter nog geen volledige jaargang beschoren. In 1982-1983 was hij betrokken bij het meer commercieel opgezette *Het Twentse Leven*, dat 2 jaargangen beleefde. Meer bekendheid verkreeg hij door zijn vertaling van twee Suske en Wiske's in 't Twents: *Suske en Wiske: t Zilveren Heurnke*, 2000. Vertaald in het Twents door Gerard Vaanholt, en *Suske en Wiske: t Witte Wief*, 2001. *idem*, beide in een oplage van 7000 stuks. Eigen gedichten en verhalen in het Twents verschenen in *Zaand en nog meer vertölsels in 't Tweants / Gerard Vaanholt ; [tekstred. Thea Kroese]*, cop. 2004 [*Hengelo*] : Broekhuis, 120 p.

In 2008 kwam bij TwentseWelle en Coutinho onder auspiciën van 'n Kreenk vuur de Twentse sproak '*Twents spelling en grammaticā*' uit, waaraan Gerard Vaanholt meewerkte samen met vele anderen zoals Thea Kroese, Anne van der Meiden, Herman Finkers en André Hottenhuis. Als min of meer logisch sluitstuk won Gerard Vaanholt in 2009 de *Twentse Taalprijs*, zeker ook omdat hij in de beginjaren '80 de streektaal in de krant een prachtig podium bood, in een periode dat de belangstelling voor de streektaal zich in een dal bevond.

Publicaties

Naast zijn krantenwerk heeft Gerard ook steeds veel gepubliceerd. Er zijn weinig regionale tijdschriften waaraan hij geen bijdrage geleverd heeft. Zo vinden we zijn naam terug in De Mars, Twentse Post, Twents Leven, Euregio Journal, Bodbrief, Twentse Almanak en het Jaarboek Twente. In dit laatste verzorgde hij in de jaargangen 2010 en 2011 nog de *Kroniek van het Twents gebeuren*. Verder werkte hij mee aan de glossy/tijdschrift serie *Enschede, zoals het was* (1999), voor het deel over nijverheid en industrie. Daarna volgde *De Lonneker Molen 150 jaar / Gerard Vaanholt Uitg. Stichting Lonneker*

Molen, Enschede, 2001, 48 p.

Als beginnend vuttre was hij mederedacteur van de reeks: *Twente toen en nu*, waarvoor hij ook vijf afleveringen zelf schreef: *In fabriek en werkplaats; In kerk en klooster; Hoe Twente zijn verleden bewaart; De Tweede Wereldoorlog; Van watermolen tot gasfabriek, resp. de delen 2, 7, 8, 11 en 16, cop. 2009-2011*. De inhoud van de serie werkte hij later om tot *Het Twente boek : geschiedenis en erfgoed / samenst.: Gerard Vaanholt. Medewerker: G.B.J. Vaanholt. cop. 2012. Zwolle : WBOOKS. 335 p. 17x17 cm*. De samenwerking met Jan Haverkate leidde ook nog tot een boek over het dagelijks leven in de oorlog: *Twente 40-45 / teksten Jan Haverkate, Gerard Vaanholt; beeldredactie Adrie Roding, Ruud Klumpers. Uitgever: Stadsarchief, Enschede. 2015. Zwolle : WBOOKS Reeks: 40-45. 112 pagina's. 32 cm*. Dan zijn er nog wat verspreide bijdragen zoals in de dialectbundels 'Taal tussen Oldemarkt en Oldenzaal' en 'Mirreweenter', in Klaas Goïnga (red.), *De huiskamer van Enschede. De Grote (Sint Jacobus) Kerk door de eeuwen heen. Uitgeverij Broekhuis/Stichting Schip Grote Kerk. 2007*. En ook in: *Zo is Twente, Universiteit Twente, 1997, oblong gebonden boek, 25x35 cm, 208 pag. eindredactie Wim Timmers*, vooral gebruikt door de UT als relatiegeschenk. Daarin schreef Gerard het openingsartikel over de structuur van Twente. Hij kan nog altijd volledig

achter de inhoud staan.

Alles bij elkaar een indrukwekkend oeuvre.

'n Trein van 't leaven
deandert duur.
Löt sporen noa,
zien leavenslien,
mangs kort,
mangs nog 'n heel mooi ean.

Wel metveurt
wet nich woar he stopt,
of woar
't eandstation zal wean.

Schilderij: José de Haan. Gedicht Gerard Vaanholt

Een greep uit de publicaties van Gerard Vaanholt

Mantelzorger

In 2008 ging Gerard met de VUT. Hij keek er van op waar hij toen allemaal voor gevraagd werd. Aanvankelijk hield hij een tijd alles op afstand, daarna verbond hij zich weloverwogen aan een aantal 'klussen', maar nu zit hij in een fase van afstoten en nee zeggen. Dat komt mede omdat hij inmiddels ook mantelzorger is geworden. Voor de kunstroute op De Losserhof schreef Gerard nog wel een reeks gedichtjes bij kunstwerken van bewoners met een beperking. Die kunstwerken met gedichtjes zijn ook als briefkaart te koop en dat loopt heel aardig. Andere hobby's zijn gitaar spelen, motorrijden, hardlopen en fietsen. Hij is altijd op de fiets naar zijn werk gegaan, eerst naar de Brinkstraat in Hengelo en later naar de Getfertsingel in Enschede.

Zijn veelzijdigheid blijkt ook hieruit, dat hij vanaf 1986 jaarlijks een mysterieus carnavalsverhaal in de Oldenzaalse editie van de Twentsche Courant schreef, waaruit alleen heel ver doordenkende mensen konden afleiden wie de nieuwe stadsprins van de Boeschoolstad zou worden. Hij heeft dat 24 jaar volgehouden, en kon daarin zijn liefde voor cryptogrammen (maken en oplossen) volop botvieren. Hij leverde bovendien jaarlijks een dialectverhaal voor de 'Doar'n Döll', het glossy magazine van De Kadolstermennekes.

Vrömde vöggel,
doare snuitters,
snoeshanen
en flierefluiters.

Met hier 'n kräske,
doar nen vlek,
of aander oongemak der bie.
Stop ze nich vot in 'n köwke.
Gef ze ealk ne eagen stie.

Schilderij: José de Haan. Gedicht Gerard Vaanholt

Geschiedenis van Oldenzaal

In 2012 werd Gerard gevraagd om de eindredacteur te zijn van een nieuw standaardwerk over de geschiedenis van Oldenzaal. Een groep schrijvers, alle behorend tot de Vriendengroep van het Palthehuis, was van mening dat er sinds het vorige overzichtswerk van mevrouw A. Stappers-Vürtheim uit 1960 (nog eens her-

drukt in 1972) zoveel meer aan het licht gekomen was, dat een actueel standaardwerk meer dan gerechtvaardigd was. Tien tijdvakken en een reeks kaderstukken daarbij werden verdeeld over een vijftiental schrijvers. De gemeente Oldenzaal zegde subsidie toe, verbonden aan de afspraak dat ook de resultaten van de grote opgravingen rond de Plechelmus in het boek zouden worden verwerkt. Hoewel inmiddels al zes hoofdstukken naar de vormgever zijn gegaan, wil het met enkele resterende hoofdstukken nog niet tot een bevredigende afronding komen. Helaas moest daarom de geplande feestelijke presentatie al enkele malen doorgeschoven worden. Ook op de dag vóór ons interview had men zich genoodzaakt gezien de presentatie wederom een half jaar op te schuiven, dit maal naar voorjaar 2018. Daarmee wordt niet alleen het geduld van de Oldenzalers op de proef gesteld, maar eigenlijk van iedere historisch geïnteresseerde Twentenaar. Oldenzaal is immers heel lang het religieuze en bestuurlijke centrum van Twente geweest. Dat de geschiedenis daarvan nu aangevuld en geactualiseerd wordt, zal zijn invloed hebben op alle toekomstige geschiedenisboeken van Twente.

Gerard wil nog niet vooruitlopen op nieuwe historische feiten en inzichten die in het boek aan de orde komen. Hij benadrukt liever dat het een actuele samenvatting zal geven van de huidige stand van onderzoek. Vergeleken met het boek van mevrouw Stappers-Vürtheim zal dat een aardverschuiving betekenen, maar wie de boeken over het Agnesklooster (2004) en Plechelmus (2005) goed heeft bestudeerd en ook de publicaties van Seyger (vanaf Aldenselen in Twinta, 1998) heeft bijgehouden, zal voor minder verrassingen komen te staan. De theorieën van laatstgenoemde, met name ten aanzien van de Hanze, zijn echter niet onomstreden. Daarom zal het interessant worden te zien welke keuzes de redactie c.q. de eindredacteur daarin heeft gemaakt. Kortom, de nieuwe Geschiedenis van Oldenzaal is in alle opzichten een boek om naar uit te zien.

Woest Molenven natuurpionier in Overijssel

Wim H. Nijhof

Drie gebroeders Van Heek, vennoten van de spinnerij en weverij Rigtersbleek in Enschede, Jan Herman, Gerrit Jan en Arnold, kochten in 1921 het meer dan veertig hectare grote Molenven in Saasveld. Twee jaar later schonken ze het meertje aan museum Natura Docet. Het Molenven is het eerste natuurmonument van Overijssel. In 1935 bij de oprichting van Het Overijssels Landschap had Gerrit Jan een passend geschenk voor de oprichters en bestuursleden: de Friezenberg bij Markelo. Gerrit Jan was vele jaren voorzitter van het Landschap.

Het Molenven in Saasveld was misschien wel het mooiste stukje Twente, toen de Rotterdamse dominee Jacobus Craandijk in 1876 door de streek wandelde. In het tweede deel van zijn serie *Wandelingen door Nederland met pen en potlood* bezingt hij de schoonheid van Twente, de natuur, de dorpen en steden. Over het Twentse dorp Saasveld, niet ver van Weerselo, is hij lyrisch:

Dit woeste maar wonderschone landschap tussen Weerselo en Borne, bij het meertje, met den gloeienden heuvel, op wiens top een houten molen zich zo scherp aftekent tegen de heldere avondlucht, terwijl de dalende zon de bruine heide met de diepe, zich kruisende zandsporen purper kleurt, terwijl het gloeiende rood van den hemel weerspiegelt in den onbewegelijken plas, en ver op de achtergrond de hoge bosschen van Saasveld zich reeds in de grijze nevelen hullen.

In de loop der jaren werd het Molenven een soort van natuur-oase te midden van in cultuur gebrachte grond. Geen wonder dat schilders en schrijvers rondom de vorige eeuwwisseling inspiratie vonden in de fraaie natuur van Twente. Piet Mondriaan schilderde in het begin van de twintigste eeuw het Molenven en ook de molen van Saasveld.

Het Molenven werd historische grond, want hier begon in feite de natuurbescherming in Overijssel, met dank aan drie broers Van Heek uit Enschede, vermogende textielabrikanten, hartstochtelijke natuurliefhebbers. Zij besloten .....

..... dit stuk ongerepte natuur [...] ongeschonden te bewaren om bij de grote veranderingen die er in deze tijd in het Twentsche landschap plaatsgrijpen, ook in de toekomst te blijven getuigen van toestanden voorheen in Twenthe, en van vrije natuur in dit deel van het land.

Het natuurgebied Molenven bestaat uit heide, bos, riet, veen, en waterplassen, is 42 hectare groot, heeft een lengte van 1.200 meter en een maximale breedte van 600 meter.

Het Molenven dankt zijn naam aan de Soaseler Møl, de nabije Saasvelder wind-korenmolen, in 1870 gebouwd. Het is een rijksmonument. Foto: Wim H. Nijhof.

Winst voor behoud natuurmonumenten

Het was de Van Heeks, het leidende trio van de spinnerij en weverij Rigtersbleek in Enschede, in de jaren tien van de twintigste eeuw voor de wind gegaan. Vooral na de Eerste Wereldoorlog behaalden ze forse winsten, soms meer dan twee

*Het Molenven bij Saasveld anno 2017, op een zonnige voorjaarsdag, nog steeds onvergelijkbaar mooi.
Foto: Wim H. Nijhof.*

miljoen gulden in een jaar. Samen besloten ze deze winsten voor een deel te bestemmen voor het behoud van natuurmonumenten. Samen kochten ze daarom op 12 juli 1921 het Molenven. Twee jaar later schonken de gebroeders het Molenven aan Natura Docet. De Van Heek's hadden bij de overdracht wel bepaald dat het reservaat ...

... steeds zoveel mogelijk in den tegenwoordigen toestand in stand moet worden gehouden en in ongerepte staat voor het nageslacht blijft liggen om het te bewaren als natuurmonument; en om bij de grote veranderingen die er in dezen tijd in het Twentse landschap plaats grijpen, ook in de toekomst te blijven getuigen van toestanden voorheen in Twente en van vrije natuur in dit deel van het land.

Men ging er in die tijd, bijna honderd jaar geleden, vanuit dat de mens niet moest ingrijpen in de natuur, dat de natuur het zelf het beste wist en zichzelf wel redde. Maar alle goede bedoelingen ten spijt groeide het Molenven dicht met moerasvegetaties en natte en droge bossen ten koste van onder meer de natte en

droge heide. Het Molenven bleek zich te ontwikkelen van een ven met natte heide en gagelstruwelen in een open landschap, naar een meertje omzoomd door gagel, wilg en bossen met ruwe en zachte berk plus zomereik en grove den op de hogere droge delen. Had vroeger schilder Piet Mondriaan nog vanuit alle windrichtingen een mooi overzicht over het reservaat, tegenwoordig is er alleen nog enig uitzicht over het ven vanaf de westkant van het gebied. Morshuis besloot zijn artikel in het *Jaarboek Twente 2011* met dit beeld:

Een ven, liggende in de hoge heide en grotendeels omsloten door een dennensingel, bedoeld als getuigenis van het Twentse landschap uit de jaren twintig van de vorige eeuw, heeft een metamorfose ondergaan en is nu één van de koplopers in de natuurlijke ontwikkeling van het boslandschap in Nederland.

Wandeling naar een schenking

Op 15 juli 1933 werd in Zwolle Het Overijssels Landschap opgericht. Voorzitter werd de burgemeester van Zwolle, mr.dr. I.A. van Roijen. Gerrit Jan van Heek,

natuurliefhebber, jager, textielabrikant in Enschede, kreeg een bestuurszetel. Tien jaar later, in 1943, werd hij gekozen tot voorzitter, tien jaar zou hij het schap leiden.

De eerste jaarvergadering van Het Overijssels Landschap werd gehouden op 25 mei 1935, in het theehuis op de Markelose Berg, centraal in de provincie. Voorzitter Van Roijen spoorde de aanwezigen aan propaganda te maken voor de vereniging, want er moest meer geld in kas komen, geld dat zeker nodig zou zijn wanneer de gelegenheid zich voordeed landgoederen aan te kopen. Bij de rondvraag vroeg Gerrit Jan van Heek het woord. Hij vertelde dat de voorzitter hem had verzocht 'een plan voor een wandeling' te maken en hij stelde voor te wandelen over de Friezenberg, 'liggende tussen Markelo en Rijssen, op 55-60 meter boven den zeespiegel en van welks top men een mooi uitzicht heeft over heuvelen en lager gelegen landen', aldus het dagblad *Tubantia*. En hij verbond hieraan de mededeling, dat het hem mogelijk was geweest de top van de Friezenberg voor Het Overijssels Landschap aan te kopen, wat hem weliswaar 'onder de tegenwoordige omstandigheden niet goed convenieerde' – de economische crisis trof ook de textielindustrie – maar hij had de knoop

G.J. van Heek jr.

doorgehakt, omdat 'hij graag zou zien, dat Het Overijssels Landschap kon bogen op haar eerste vaste bezit'.

Op 16 november 1934 had Van Heek voor vierduizend gulden, 'een perceel heide met eenige dennen, gelegen in den kruin van den Friezenberg te Elsen in de gemeente Markelo', gekocht, zoals we lezen in de notariële akte die notaris H.M. Teesselink in Markelo opmaakte. Er golden voor de Friezenberg, toen bijna vijf hectare groot, enkele zogenoemde 'bedingen':

... dat het verkochte in zijn tegenwoordigen staat, als heidegrond met een groepje dennen op den top van den heuvel, als onaantastbaar natuurreserveaat moet blijven liggen, zoodat het perceel niet in cultuur mag worden gebracht, noch daarop een herstellingsoord, een hotel, een restaurant, een villa, een kampeerhuis, een tentenkamp of welk ander gebouw voor tijdelijk of permanent verblijf mag worden gesticht, noch voetpaden of autowegen over het perceel mogen worden aangelegd, noch iets mag worden geduld of verricht, dat den tegenwoordigen aard van het verkochte zou veranderen.

Waarom Gerrit Jan de Friezenberg kocht? Die beslissing was niet gemakkelijk omdat het met zijn fabriek Rigtersbleek medio jaren dertig minder goed ging en de omzetten daalden. Maar hij vergat even zijn zakelijke zorgen, vooral omdat 'hij bevreesd was, dat een ander er de hand op zou leggen'. Hij liet dat in een brief van 22 februari 1935 weten aan jhr. mr. L. van Nispen tot Sevenaer, burgemeester van Delden, secretaris van Het Overijssels Landschap. Een journalist van *Tubantia* maakte de wandeling mee:

Van den kruin van den Friezenberg bij een groep dennen heeft men een prachtige rondblik; spr. meende niet te veel te zeggen door te beweren, dat deze grond een der mooiste plekjes van onze provincie is. Naar 't Oosten ziet men op de heuvelen,

*In de jaren dertig schonk Gerrit Jan van Heek jr. de Friezenberg in Markelo aan Het Overijssels Landschap.
Foto: Wim H. Nijhof.*

genoemd de Apenbelten, ten Noorden het Hollandsch Schwarzwald met de schoorsteenpijpen van Rijssen in het verschiet, in het Noordoosten de Holter- en Lemelerberg en naar het westen de lager gelegen landen.

Het perceel moest worden beschouwd, vond Van Heek, als een natuurreservaat en daarom had hij enige beperkende bepalingen laten vastleggen in de koopakte. De verslaggever verwoordde het zo:

Volgens de koopakte zal het stukje natuur op den Friezenberg onaangetaast moeten blijven liggen. De top met zijn groepje mooie dennen, die van verre gezien een grote parapluie vormen, blijft dus ten eeuwigden dage in den huidige staat bestaan. Er zal bovendien niet gebouwd, noch gekampeerd mogen worden, noch paden aangebracht.

Gerrit Jan bewaarde zijn 'nieuwte' over het cadeau voor Het Overijssels Landschap tot de rondvraag tijdens de eerste jaarvergadering van Het Overijssels Landschap op 25 mei 1935.

Op vrijdag 17 november 2017 verschijnt de biografie van Gerrit Jan van Heek jr. (1880-1958). Auteur is dr. Wim H. Nijhof, geboren en getogen Enschedeër, historicus en publicist. Hij is schrijver van onder meer het boek *Geschiedenis van Enschede. Stad uit stoom en strijd*, dat in 2014 verscheen, en de biografie van Jan Herman van Heek (1973-1957), die in 2006 uitkwam onder de titel *Kunst, katoen en kastelen*. Zijn nieuwe boek verhaalt niet alleen over het boeiende, afwisselende leven van de hoofdpersoon, maar schenkt ook veel aandacht aan de geschiedenis van Enschede, Twente en Overijssel. Een ruim belicht onderwerp is de natuurbescherming in Overijssel en vooral in Twente. Daarin speelt Gerrit Jan van Heek jr. als voorzitter van Het Overijssels Landschap (tegenwoordig Landschap Overijssel) een hoofdrol. Het bijna 400 pagina's dikke boek met zo'n 200 illustraties zal 32,50 euro gaan kosten. De titel is nog niet bekend.

Bisschoppelijke burcht met stenen bouwsel en borgmannen

De Steenhof is oude naam van Hunenborg in Volthe

Dick Schlüter

.....

Wat hebben het erve Steenhof even buiten Rossum richting Ootmarsum en de Hunenborg in Volthe met elkaar te maken? Op het eerste gezicht helemaal niets. En dat is ook de reden dat verschillende generaties onderzoekers in de beschikbare archivalia en volksverhalen de aanknopingspunten over het hoofd zagen die naar mijn mening aantonen dat de (Lage!) Hunenborg in 1397 nog bewoond was en de borg de naam Steenhof had. In twee afleveringen zal ik deze hypothese onderbouwen.

De Hunenborg in het Voltherbroek is al bijna een eeuw eigendom van de Oudheidkamer Twente en een nationaal archeologisch monument. Reeds in 1916 vond op initiatief van het bestuur van de Oudheidkamer een eerste wetenschappelijk onderzoek plaats. De Leidse archeoloog Jan Hendrik Holwerda [1] ontdekte dat op het terrein van de zogenoemde Hoge Hunenborg een stenen (woon)toren met aanbouw heeft gestaan, naast een aantal houten gebouwen. Het stenen hoofdgebouw kende volgens Holwerda een aantal bouwfases. Tevens is er sprake geweest van een voorburcht oftewel de Lage Hunenborg. Dit deel van de versterking is vanaf 1850 ontgonnen door de familie Oude Hengel, woonachtig op boerderij Seizenjan. Met uitzondering van een restant van een gracht is de Lage Hunenborg alleen nog op oude luchtfoto's herkenbaar. Systematische opgravingen hebben op dit deel van de versterking tot nu toe niet plaatsgevonden.

Het weinige (!) schervenmateriaal dat Holwerda in 1916 in de Hoge Hunenborg opgroef, is in 1975 door toenmalig provinciaal archeoloog Ad Verlinde opnieuw bestudeerd en leverde qua bandbreedte de volgende datering op: 1100-1225. [2] De borg is getuige deze datering niet erg lang in gebruik geweest. Tijdens het opschonen van de gracht werden bij een aarden dam eikenhouten planken aangetroffen die in 1995 met behulp van jaarringonderzoek konden worden gedateerd. De uitkomst was de bandbreedte: 1149-1161.[3] Dit sluit goed aan bij de datering van het aardewerk.

In 2016 is onder leiding van Huub Scholte Lubberink onderzoek gedaan door bureau RAAP, waarbij ook de Groningse promovendi Diana Spiekhout (kastelenbouw) en Harm

Smeenge (landschapsecologie) betrokken waren. Bij het schrijven van deze bijdrage waren de gegevens uit hun onderzoek nog niet gepubliceerd.

Oorspronkelijke naam?

De naam Hunenborg is een relatief jonge aanduiding van de borg en komt voort uit volksverhalen die de bouw c.q. de bewoning in verband brachten met reuzen.[4] De oudste vermelding van de naam *De Hunneborg* treffen we aan op de Hottingerkaart (1773-1794). [5] Eerder wijdde Johan Picardt (1660) een passage aan de versterking zonder een naam te noemen: *'Gelijck dan oock mede voortijts een soodanigh Heerensael gelegen heeft tusschen Oldesael en Oedtmarschen, in de Boerschap Voltele (alsoo genaemt naer de Roomsche Voltinien) dat nu gantschelijck verwildert en verdestruuert is.'*[6]

In de Overijsselsche Almanak van Oudheid en Letteren van 1837 vestigt de Oldenzaalse rector J. Weeling definitief de aandacht op het raadselachtige complex van grachten en wallen. Het artikel heeft als titel *De Hunenborg in Volthe*. [7] Naast het uiterlijk van de borg – afmetingen wallen, grachten en de melding van resten puin – beschrijft Weeling verschillende volksverhalen. Net als bij Picardt ontbreekt een oorspronkelijke naam. Er zijn wel pogingen ondernomen om de Hunenborg en een naam met elkaar in verband te brengen. In de *'Quedam narracio de Groninghe (etc.)'* uit 1232 staat een interessante passage over een oorlogje rond 1140 tussen bisschop Hartbert van Bierum en Otto II van Rhieneck. In de vertaling van H. van Rij: *'In zijn tijd was het ook dat de ministerialen van de kerk in Twenthe, bij Ootmarsum, op een plaats die Walstad genoemd wordt, zwaar slag hebben*

geleverd met graaf Otto van de Rijnpalts, die Bentheim bezat.’ [8]

Naar de mening van Diana Spiekhout en Harm Smeenge (2014) is een interpretatie van *Walstad* als de oorspronkelijke naam voor de Hunenborg niet juist. In het Middel-Nederlands heeft de aanduiding namelijk betrekking op een slagveld! Daar ben ik het mee eens. Ik heb echter ook een andere reden om *Walstad* als naam uit te sluiten. Omdat ik meen dat de versterking een andere naam heeft. Aannemelijk is dat de bouw van het stenen hoofdgebouw (en een kapel?) van de Hunenborg pas heeft plaatsgevonden tijdens de heerschappij van bisschop Godfried van Rhenen (1156-1178). In dit kader zal dendrochronologisch onderzoek van restanten van palen van de oorspronkelijke palissade definitief duidelijkheid kunnen scheppen in de eerste aanleg van de borg. Was dit gelijktijdig met de bouw van het stenen hoofdgebouw of hebben we te maken met een gefaseerde uitbouw van de versterking. De argumenten/archivalia die pleiten voor mijn aanname dat het stenen hoofdgebouw inclusief een kapel stamt uit de tijd van bisschop Godfried van Rhenen zal ik uit de doeken doen in het volgende nummer van 't Inschrien.

Leenprotocollen bisschop van Utrecht

Een aantal passages in de Overijsselse leenprotocollen (1379-1805) van de bisschop en een bewaard gebleven oorkonde uit 1207 hebben mij op het spoor gezet van de oorspronkelijke naam. Daarbij gaat het in de leenprotocollen van 1379 om passages die betrekking hebben op de erven gelegen in de buurschap Volthe. [9] Daar komt klip en klaar uit naar voren dat de bisschop eind veertiende eeuw vrijwel alle erven in de omgeving van de Hunenborg in bezit heeft (in Volthe 16 van de 22 erven). Dit is naar mijn mening een aanwijzing dat de Hunenborg in oorsprong een bisschoppelijke burcht met borgmannen is geweest. De aanwijzing voor deze aanname zijn de namen van de families die van de bisschop voor 1379 (!) de betreffende erven in leen hebben gekregen. Het gaat daarbij onder andere om de families Van Coevorden en Van Saterslo, families die in de twaalfde- en dertiende-eeuwse bronnen als ministerialen/borgmannen/dienstmannen van de bisschop worden genoemd,

Erve Steenhof in Rossum was tot aan de afbraak begin vorige eeuw een vakwerkboerderij waarbij de nodige Bentheimer zandsteen was verwerkt als fundament voor de dragende muren zowel als voor versiering van de hoeken van het gebouw. (Foto: Archief Engelbertink, Rossum)

oftewel betrokken waren bij de verdediging van zijn burchten. Verlinde droeg in 1978 archeologische en landschappelijke argumenten aan (de vroegere beekloop van onder andere de Dinkel) voor het in verband brengen van de versterking met de bisschop van Utrecht. [10] In mijn optiek wijzen dus ook de beschikbare archivalia in die richting. Daarbij gaat het niet alleen om de leenprotocollen maar ook is een oorkonde uit 1207 [11] van belang. Dus uit de tijd dat de borg in gebruik was gezien de datering van aardewerkvondsten en een aantal planken. Het onderwerp van de oorkonde is de schenking van de kerk van Ootmarsum aan het toenmalige klooster in Weerselo. Naast de namen van de nodige kerkelijke vertegenwoordigers inclusief de bisschop zijn in deze akte ook veertien namen opgenomen van ridders en borgmannen/dienstmannen. Daarvan kwamen er vier van buiten Twente en tien uit de kerspelen/richterambten Ootmarsum, Oldenzaal en Goor. De ondertekening heeft gezien het onderwerp zonder twijfel in Twente plaatsgevonden. In aanmerking komen dan de kerk in Ootmarsum, de proosdij in Oldenzaal, de Hunenborg, het klooster in Weerselo of de burcht van de graaf van Goor (ook een bisschoppelijk leen). In de opsomming van de ridders/dienstmannen moet de toenmalige belangrijkste bewoner van de Hunenborg genoemd zijn!

Schout van Twente

In mijn opinie is de enige daarvoor in aanmerking komende kandidaat de bisschoppelijke ambtenaar *Frethericus de Arnethe, schout van Twenta*. Het is voor de eerste keer dat we naast de graaf van Goor – in de oorkonde uit 1207 was dit ‘*Gerardus, burggravius van Gore*’ – een schout van Twente tegenkomen! De functie van schout hield in: het namens de leenheer uitoefenen van de (hoge) rechtspraak. Die had in de dertiende en veertiende eeuw een ambulante karakter. De schout ging rond in de verschillende richterambten om recht te spreken maar hij had wel een uitvalsbasis nodig! Naar mijn mening was dit in 1207 de Hunenborg omdat de schout ook als een soort rentmeester fungeerde inzake bisschoppelijke leengoederen en afdrachten in natura. En zoals boven reeds aangegeven lag er een krans van bisschoppelijke erven rondom de Hunenborg en ook daarbuiten. Tot in het graafschap Bentheim had de bisschop erven in bezit. In deze benadering had de Hunenborg dus niet alleen een militaire functie (aanwezigheid borgmannen), een strategische functie (gelegen aan de oude handelsroute tussen Oldenzaal en Ootmarsum), maar ook een juridische en logistieke functie (zetel van de schout, hoffunctie voor afdracht tienden aan de bisschop c.q. zijn borgmannen die met erven in de omgeving van de borg waren beleend).

Frethericus de Arnethe was niet de eerste schout. Vrij algemeen wordt aangenomen dat de bisschop van Utrecht rond 1021 de wereldlijk leenheer van Twente is geworden.[12] De bisschoppen waren reeds geestelijk leidsman vanaf de achtste eeuw. Bestuurlijke zaken lieten de bisschoppen vanaf 1021 voor het grootste deel over aan hun belangrijkste leenmannen, waarvan de graaf van Goor er één was. Maar daarnaast fungeerde een door hen benoemde ‘ambtenaar’ oftewel de schout. Het belang van de functie komt in 1207 naar voren uit het feit dat Fredericus de Arnethe eerder genoemd staat in de opsomming dan de burggraaf van Goor. De vererving van het bisschoppelijk leen binnen de grafelijke familie Van Goor zorgde er voor dat op zeker moment ‘Goderfriedus van Goor’ zich zodanig machtig voelde en eigenzinnig gedrag ging vertonen dat bisschop Otto III in 1248 met

hulp van Willem II van Holland hardhandig ingreep. Vanaf dat moment was de rol van de graven van Goor uitgespeeld mede omdat hun borgleen hen werd afgenomen. De rol van de schout – ook wel ambtman en vervolgens drost (van Twente) genoemd – nam vanaf dat moment alleen maar toe. De functie was intussen erg gewild in kringen van de Twentse adel. De praktijk werd: wie geld leende aan de bisschop van Utrecht mocht een aantal jaren de lucratieve functie uitoefenen. [13]

Fredericus van Arnethe (I)

In mijn benadering is dit een ontwikkeling van het schoutambt die pas in de tweede helft van de dertiende eeuw begint. In eerste instantie lijkt het ambt wat langer (maar zeker niet erfelijk!) in een en dezelfde hand te zijn geweest. Fredericus van Arnethe (I) wordt namelijk niet alleen in 1207 in een bewaard gebleven oorkonde genoemd maar ook in 1216 (*Fredericus de Arnethe*). En in 1235 komen we mogelijk zijn zoon tegen getuige de naam: *Fredericus van Arnethe* (II). In 1252 is een *Everhard* schout van Twente. [14] Naast dit drietal zullen ook andere ridders tussen 1021 en 1255 (ridder Herman van Saterslo) het ambt van schout hebben uitgeoefend. Belangrijk is dat Van Saterslo net als waarschijnlijk zijn voorganger maar drie jaar in functie is en in de lijst met personen na hem zien we ook veelal kortstondige benoemingen van één tot enkele jaren. Het gevolg hiervan was dat deze edellieden in hun eigen (!) adellijk huis bleven wonen en niet het ambt gingen uitoefenen in de bisschoppelijke burcht. Dit in tegenstelling tot Fredericus van Arnethe en een deel van zijn voorgangers die voor hun prestige als schout op de Hunenborg (respectievelijk de Schulenburg bij Almelo die waarschijnlijk kort na 1021 gesticht is, D.S.) woonachtig waren. In die beginperiode van de bisschoppelijke burchten Schulenburg en Hunenborg woonden er ook permanent borgmannen in het kader van de militaire functie. De ontwikkeling dat borgmannen/dienstmannen op van de bisschop verkregen borglenen de betreffende boerderijen van een gracht gingen voorzien en er een versterking van maakten stamt uit de dertiende en veertiende eeuw. [15]

De wisseling van edellieden die het ambt van schout vervulden heeft er voor gezorgd dat we in de bronnen geen adellijke achternaam kunnen vinden als oorspronkelijke naam van de Hunenborg. Dat is één van de redenen dat ik de naam Steenhof vanaf de tweede helft van de twaalfde eeuw koppel aan de borg als de oorspronkelijke naam.

Steenhof

Het stenen gebouw zie ik vanaf de aanleg in de tweede helft van de twaalfde eeuw als kloppend hart van de versterking. De bouwers en boeren in de omgeving zullen het om die reden hebben gehad over 'n *Steenhof* en dit is in mijn hypothese de naam geworden van de borg. [16] Dit lijkt te worden bevestigd in de leenprotocollen uit 1397 (nr. 883). Daar wordt het bisschoppelijk leengoed van dienstman Arnd Poppe als één geheel (!) beschreven: '*Den tienden over den Steenhoff half ende over den Blankenvoerd ende over den Wallien, dat twee kotte syn in den Steenhoff, groff ende smal gelegen to Velt* (Volthe D.S.) *in den kerspell van Aldensele*.' [17]

Dat erve Steenhof samen met de twee kotters *in (!) den Steenhoff* is gelegen interpreteer ik als een cluster van bestaande bouwwerken in de Lage (!) Hunenborg oftewel de voorburcht. Dit was namelijk van oudsher de plek waar de borgmannen/dienstmannen woonachtig waren tot de bisschop op zeker moment toestemming gaf dat men ook in de omgeving van de burcht op een borgleen mocht wonen. Maar dan moest men wel beschikbaar blijven om op afroep de bisschop en zijn burcht te beschermen. De ontwikkeling van borglenen had rond Diepenheim, Goor en Almelo tot gevolg dat verschillende bestaande boerderijen in de loop van de 13e en 14e eeuw uitgroeiden tot havezaten met adellijke bewoners. Dat dit proces bij de Steenhof/-Hunenborg niet heeft plaatsgevonden komt bijvoorbeeld naar voren uit het feit dat de dienstman Volquinus de Lindelo (genoemd in de oorkonde in 1207) in bezit was van het leengoed Hof te Linde. Maar uit dit erve is ondanks de vroegere aanwezigheid van grachten uiteindelijk geen havezate voortgekomen. Als erve Scholten Linde bestaat dit erf nog steeds en in Deel II van mijn bijdrage kom ik hier nog op terug.

Locatie woontoren Hunenborg

Het stokken van een ontwikkeling die elders wel van de grond kwam, maar niet in Volthe, heeft te maken gehad met de concentratie van de militaire functie naar de burcht in Goor.

Borgmanbehuizingen

Met het aanhalen van bovengenoemde passage uit het leenprotocol uit 1397 wil ik aantonen dat de logistieke functie in Volthe na 1248 nog ongeveer anderhalve eeuw is blijven voorbestaan. Er is dus sprake geweest van een gefaseerde ontmanteling van de Hunenborg. Uit een borgmanbehuizing op de voorburcht ontwikkelde zich het leengoed erve Steenhof. Twee andere borgmanbehuizingen waren in 1397 verworden tot kotters. Interessant zijn de namen van die twee kotters. Deze kunnen namelijk met geslachten van dienstmannen van de bisschop in verband worden gebracht. In 1379 bezat Johan Blankenvoort als leengoederen de erven Hermeldinck en Hademarinc in de marke Geesteren en het Menszinc en Johanninc in de marke Reutum. [18] Geen van deze erven groeide overigens onder de vleugels van een Blankenvoort uit tot een havezate. In dezelfde bisschoppelijke leenprotocollen uit 1379 komen we ook een Willam van Walien tegen. [19] De namen van de kotters geven informatie over wie als dienstman voor het opheffen van de militaire functie in de borg waren geleverd. Op zich komen bewoning en beheer van de versterking in 1379 ook niet als onlogisch over. De huidige hoogte van de wallen van de hoge en de lage

Hunenborg en het feit dat de gracht tot in de twintigste eeuw het nodige water bevatte, kunnen worden verklaard uit een bewoning en beheer van de borg die langer zijn door gegaan dan het militaire einde in de eerste helft van de dertiende eeuw. Was toen de borg compleet verlaten, dan hadden we thans niet de beschikking gehad over een restant met duidelijk herkenbare wallen en grachten. De gracht was dan namelijk al lang verland en de wallen vervlakt. Ook niet kan worden uitgesloten dat omliggende buurschappen in het begin van de zestiende eeuw (Gelderse oorlogen) of tijdens de Tachtigjarige Oorlog de borg hebben onderhouden. Om eventueel als een vluchtburcht te gebruiken om have en goed te beschermen tegen plunderende huursoldaten. [20]

Verplaatsing erve Steenhof

Maar waarom en wanneer werd erve Steenhof dan verplaatst – over de twee kotters vernemen we na 1379 niets meer in de bronnen - naar de

huidige locatie bij Rossum? En wat waren de redenen?

De reden heeft naar mijn mening een klimatologische oorzaak. In zijn standaardwerk maakt Jan Buisman melding van het Middeleeuws Klimaat-Optimum (MKO) tussen globaal 1170 en 1430 waarbij er sprake was van gemiddeld hoge temperaturen zowel als lage neerslagemiddelden in zomer en winter. In de veertiende eeuw waren er al een aantal inzinkingen van het MKO die een voorspel waren voor de situatie vanaf de vijftiende eeuw. Zo was de periode 1312-1316 erg nat met als gevolg misoogsten en hongersnood en dit herhaalde zich in 1365-1374. Vanaf 1430 gaat het MKO definitief over in de zogenoemde Kleine IJstijd met lage winter-, zomer- en jaartemperaturen en de nodige neerslag in de vorm van regen respectievelijk sneeuw. In de door Buisman samengestelde tabellen zien we al vanaf 1400 een toename van het aantal natte

Random boerderij Scholten Linde in Volthe heeft vroeger een gracht gelegen. Dit heeft te maken met de borgman - in 1207 in een akte genoemd - die betrokken was bij de militaire verdediging van de Hunenborg/Steenhof en zich vervolgens op het leengoed vestigde. Boerderij (Scholten) Linde groeide echter ondanks de gracht niet uit tot een havezate. Dronefoto gemaakt door Carla Scholten Linde.

zomers en winters met veel neerslag. [21] Wat heeft dit gegeven met de Steenhof/Hunenborg te maken?

Toen de borg werd aangelegd is gekozen voor een dekzandrug, maar deze was wel omgeven met lage gronden compleet met restanten van oude beekbeddingen en de loop van een tweetal beken. De ene voedde de gracht en mondde dicht bij de versterking uit in de nog steeds bestaande Voltherbeek. Dit natte karakter van de omgeving had tot gevolg dat vanuit de borg goed zicht was op het handelsverkeer dat in een flessenhals over de verschillende dekzandruggen moest passeren. Er was kortom sprake van een strategische ligging. Dit voordeel werd echter een nadeel toen de vernatting als gevolg van de klimatologische verandering zich deed gelden. De handelsroute langs de Steenhof werd daardoor tijdens grote delen van het jaar compleet onbegaanbaar. Ik neem aan dat reeds in de vijftiende eeuw is besloten om een eind aan deze onwenselijke situatie te maken door de aanleg van de Ootmarsumsedijk tussen Rossum en de hogere gronden bij het huidige Kanaal Almelo-Nordhorn. Een aftakking van de oude route richting Denekamp werd in ere hersteld door de aanleg van de Linderdijk. Op het verloop van de oude zowel als de nieuwe routes kom ik in de tweede aflevering terug.

Naast de mate van begaanbaarheid neem ik tevens aan dat de verbouw van rogge en andere gewassen in de omgeving van de Steenhof vanaf de vijftiende eeuw door de verhoging van de grondwaterstand onmogelijk was geworden. De voormalige akkers waren daardoor alleen nog bruikbaar als hooiland en stonden regelmatig een deel van het jaar onder water. Op de Hottingerkaart zijn deze hooilanden nog goed te zien. Door de aanleg van het Kanaal Almelo Nordhorn in 1886 werd de waterhuishouding van het gebied zodanig verstoord dat deze hooilanden uiteindelijk moerassige broekbossen zijn geworden. Het door Harm Smeenge uitgevoerde stuifmeelonderzoek zal mogelijk uitwijzen of de door mij veronderstelde radicale verandering van de biotoop ter plaatse als gevolg van de verandering van het klimaat inderdaad klopt.

Het verleggen van de handelsroute naar de Ootmarsumsedijk en het niet meer kunnen bewerken van de (rogge)akkers zorgde uiteindelijk voor de verplaatsing van de Steenhof naar de nieuwe locatie bij Rossum en het toevoegen van deze natte rimboe aan de gemeenschappelijke markegronden. Aangezien de nieuwe locatie vlakbij de route via de Ootmarsumsedijk ligt heb ik de indruk dat deze plek niet toevallig is gekozen. De logistieke functie die de Steenhof voor de bisschop of zijn vertegenwoordiger had (wisseling paarden, aanwezigheid proviand) bleef daardoor in stand ook al hebben bisschop en/of drost er in de praktijk weinig gebruik van gemaakt omdat in de dertiende eeuw het ambulante karakter van rechtspraak en bestuur min of meer stopte.

In een volksverhaal dat J. Helderman in 1838 in de Overijsselsche Almanak voor Kunst en Letteren publiceerde wordt een voor mijn hypothese interessant verband gelegd tussen erve Steenhof en de Hunenborg: *'Op dezen lagen Hunenborg zijn nimmer, voor zoo ver ik te weten heb kunnen komen, eenige grant- noch baksteenen gevonden. Op den hoogen Hunenborg zijn dezelve nog aanwezig, ofschoon de boer Steenhof, voor omtrent 40 jaren het laatste overschot weggehaald, met verscheiden wagens vol; en zoo als ik meermalen van boeren op het Evenlo hoorde verhalen, waren toen en ook vroeger eene aanzienlijke partij vrij groote Bentheimer voetsteenen in de Hunenborger gracht gevonden.'* [22]

De kern van deze vertelsels gaat niet over het halen van stenen maar we beluisteren hier de relatie van het erve Steenhof en de Hunenborg, als oorspronkelijke plek waar het erf lag! Tevens valt uit deze verhalen op te maken dat de buurschappen de gracht blijkbaar hebben onderhouden, wat pleit voor de functie van een vluchtburcht. In de tweede aflevering over de Steenhof/Hunenborg zal ik verder ingaan op de bewijsvoering op basis van metingen die ik heb verricht van zandsteen(fragmenten) en het tracé van de oude (handels)route.

Literatuur en bronnen

1. Op heldere wijze inclusief illustraties zijn de resultaten van de opgraving in 1916 weer-gegeven in het Jaarboek Twente. Zie: Spiekhout, Diana & Smeenge, Harm. (2014). 'De Hunenborg: een bijzondere tweeledige ringwalburcht in Volthe', in: Jaarboek Twente 2015, Uitgeverij Twentse Media en auteurs, p. 96-107.
2. Verlinde, A.D. (1997). 'Ootmarsum, grensburcht van de bisschop', in: S. van Dockum, A. Haytsma (red.): Gids archeologische monumenten in Nederland. Amersfoort, p. 36-37.
3. Verlinde, A.D. (1995). 'Archeologische kroniek van Overijssel van 1994', in: Overijsselse Historische Bijdragen, 110 stuk 1995, p. 169-170.
4. Sinninghe, J.R.W. (1936). Overijsselsch Sagenboek, W.J. Thieme & Cie, Zutphen, p. 18-23.
5. Versfelt, H.J. (2003). De Hottinger-atlas van Noord- en Oost-Nederland 1773-1794, Heveskes Uitgevers, Groningen, p. 55
6. Picardt, Johan. (1660). Korte beschrijvinge van eenige Vergetene en Verborgene Antiquiteiten Der Provintien en Landen Gelegen tusschen de Noord-Zee, de Yssel, Emse en Lippe, Gedrukt Tymon Houthaak, Amsterdam, p. 81
7. Weeling, J. (1837). 'De Hunenborg in Volthe, in: Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren 2, p. 1-50.
8. Rij, H. van. (1989). Een verhaal over Groningen, Drente, Coevorden en allerlei andere zaken onder verschillende Utrechtse bisschoppen: Quedam narracio de Groninghe (etc.), Hilversum.
9. Ik gebruik voor 1379 het Drentse Handschrift omdat dit completer is dan het zogenoemde Utrechtse Handschrift. Zie; Keijzer, B. (2015). De oudste lijst van leenmannen van de bisschop van Utrecht, 1379, Uitgeverij Verloren, Hilversum, p. 105.
10. Verlinde, A.D., Zuidam, R.A. van & Bruins, T. (1978). 'De Hunenborg bij Ootmarsum. Een vroege bisschoppelijke burcht aan de Dinkelloop, in: KNAG, Geografisch Tijdschrift XII, nr. 5, p. 396-405.
11. Kuile, Mr. G.J. ter (jr.). (1963). Oorkondenboek van Overijssel, Regesten 797-1250, Deel I., N.V. Uitgeversmaatschappij W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle.
12. Kuile, Mr. G.J. ter. (1970). 'Rechtkundige Verschijnselen in de Middeleeuwen. Wereldlijk gezag van de bisschop van Utrecht', in: Geschiedenis van Overijssel (red. Prof. dr. B.H. Slicher van Bath), Kluwer, Deventer, p. 69-89.
13. Zie noot 12.
14. Schlüter, Dick. (1994). Met den koorde of door het zwaard. Criminele rechtspraak, dood- en lijfstraffen in Twente vanaf de Middeleeuwen, Twent-Gelderse uitgeverij-De Bruyn, Oldenzaal, p. 181-183.
15. Gevers, Jhr. A.J. & Mensema, A.J. (1995). De havezaten in Twente en hun bewoners, Waanders Uitgevers, Zwolle.
16. Het erve Steenhof komt vanaf 1280 in de bronnen voor getuige een mij door Hennie Engelbertink uit Rossum ter beschikking gesteld overzicht. In deel II over de Steenhof/Hunenborg kom ik hier verder op terug.
17. Eijken, E.D. & Mensema, A.J. (z.j.). Repertorium op de Overstichtse en Overijsselse leenprotocollen 1379-1805, Provinciaal Archief, Zwolle; dat digitaal valt in te zien via de website van het Historisch Centrum Overijssel (HCO) te Zwolle. Voor 1397 gaat het om de zoektermen; Overijssel, Richterambt Oldenzaal, Volthe en Steenhof.
18. Zie noot 9, p. 95
19. Zie noot 9, p. 60.
20. Saillant detail is dat dit mogelijk ook geldt voor de bisschoppelijke burcht Schulenburg (waarschijnlijk kort na 1021 gesticht en net als Steenhof/Hunenborg gelegen aan een oude handelsroute) tussen Almelo en Wierden. Vandaar de naam van 'Schulenburg'. De burcht werd ontmanteld in 1227 getuige een passage in de Quedam narracio, zie noot 8. Ministeriaal 'Henricus de Almelo' kreeg na de dood van ridder 'Herman de Rodhen' (Reutum) in 1243 diens borgleen inclusief de 'Schulenburg' in handen. Bordewijk, H. & Raat, R.M. de. (1993). Regestenlijst van het huisarchief Almelo 1154-1578, Rijksarchief Overijssel, Zwolle, p. 1.
21. Buisman, J. (red. A.F.V. van Engelen). (1995). Duizend jaar weer, wind en water in de lage landen, Deel I tot 1300, Uitgeverij Van Wijnen, Franeker. Buisman, J. (red. A.F.V. van Engelen). (1996). Duizend jaar weer, wind en water in de lage landen, Deel II. 1300-1450, Uitgeverij Van Wijnen, Franeker.
22. Helderman, J. (1838). 'Nog iets over den Hunenborg in Volthe, in: Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren 3, p. 218-227.

*Ik dank Ad Verlinde en Diana Spiekhout voor hun opmerkingen en suggesties.

Uit de collectie: Sieraad van mensenhaar

Adrie Strikker

Een niet alledaags voorwerp uit de collectie van de Oudheidkamer Twente is een sieraad gemaakt van haar. Van wat? Jazeker, van mensenhaar. In de negentiende eeuw waren sieraden van mensenhaar in combinatie met goud erg populair.

Grofweg zijn twee functies te onderscheiden. Zo heb je het rouw- of herinneringssieraad. Bijvoorbeeld een gouden broche met een treurwilg gemaakt van haar van een overleden dierbare. Het haar is dan in het patroon van een treurwilg geplakt op een ondergrond van bijvoorbeeld ivoor. Keurig afgeschermd met glas en dat allemaal op enkele vierkante centimeters. De andere functie betreft het mode-sieraad. Daarvan heeft de Oudheidkamer er meerdere in bezit. Je kan ze tegenkomen in de vorm van oorbellen, halskettingen of horlogekettingen. Deze sieraden zijn erg kwetsbaar en moeilijk te

repareren. Geheel intacte exemplaren tref je maar zelden aan.

In de negentiende eeuw kwamen zelfs tijdschriften op de markt waarin beschreven het procedé om haar het beste te behandelen plus de patronen om haar te knopen voor sieraden. Het werd zelfs beroepsmatig gedaan. Dat is ook wel voor te stellen als u ze eens van dichterbij bekijkt.

De foto toont een kunstig gevlochten patroon. Een soort DNA-streng. Men kon toen niet vermoeden dat men heden ten dage het DNA van een persoon kan halen uit een enkele haar. Overigens zou dat in die tijd een uitkomst zijn geweest. Vele klanten kregen een sieraad van ander haar dan ze hadden ingeleverd. Het haarsieraad op de afbeelding is gedragen als collier.

Sierhaar

Volop verandering in Prins Bernhardstraat Oldenzaal

Willy Ahlers

De Prins Bernhardstraat te Oldenzaal ging in de zomer van 2017 op de schop. De wekenlange werkzaamheden, waarbij onder andere het riool werd vernieuwd, zetten mij aan tot een graafpartij in de geschiedenis van de straat, waar ik al sinds 1969 woon. De naam van de straat veranderde regelmatig

Naamgeving wegbesluiten gemeente Oldenzaal:

1909 25 juni:	Watertorenweg
1924 22 oktober	Watertorenstraat
1936 september	Prins Bernhardstraat
1941 27 oktober	Paul Krügerstraat
1945 18 april	Prins Bernhardstraat

Op 22 mei 1888 kregen alle wegen in Oldenzaal een officiële straatnaam. Op verzoek van bewoners van hun straat van de Hoogelucht werd in september 1936 de raad gevraagd de naam te wijzigen in die van Prins Bernhardstraat. Alle straten in de buurt waren gerelateerd aan de Oranjes. Maar omdat de Hoogelucht een historische naam was, stelde de raad voor de

Watertorenstraat de naam Prins Bernhardstraat te geven. Hetgeen gebeurde.

Tijdens de Duitse bezetting werden Oranje straatnamen aangepast, dit werd in april 1945 teruggedraaid. Zo werd de Prins Bernhardstraat Paul Krügerstraat tussen 1941 en 1945.

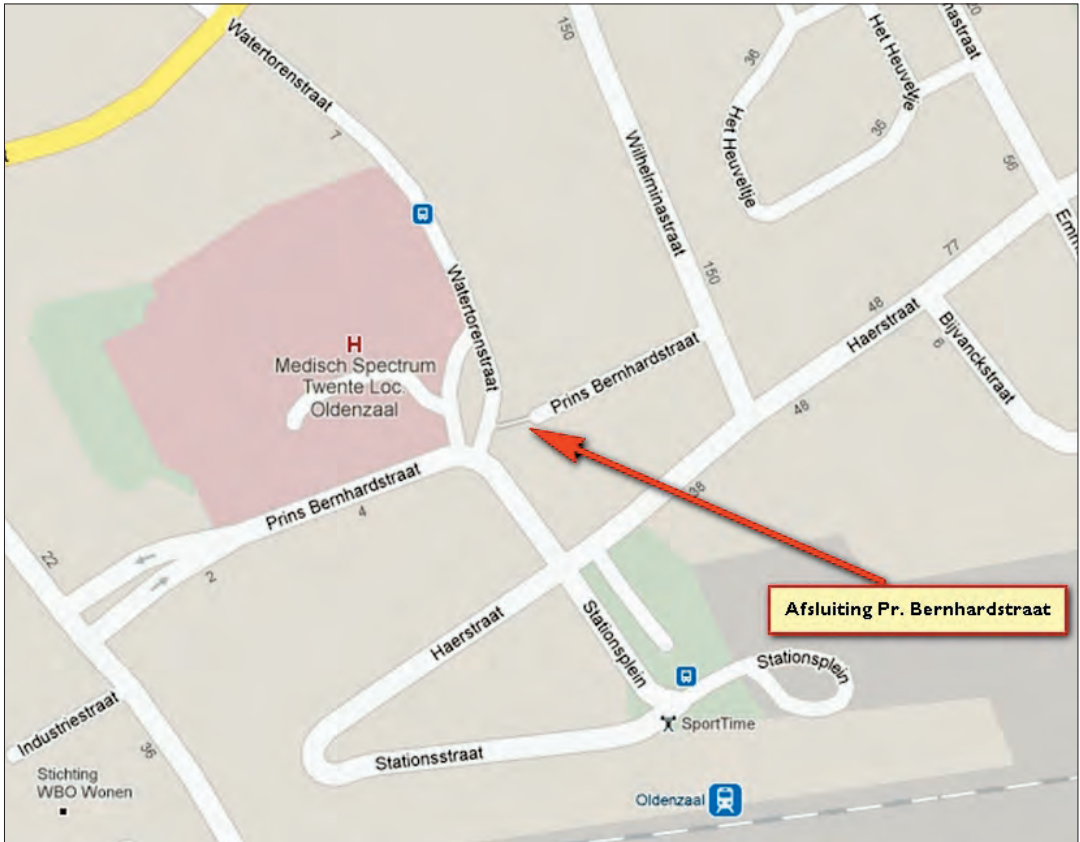
Deze brief kent dus het tijdelijke adres voor de Prins Bernhardstraat 7 met een ontvangstdatum 23-9-44.

Aan de linkerkzijde is de brief door Belgische censuur geopend en met een strook weer dichtgeplakt. Met de blauwe streep over de brief werd gecontroleerd of in de brief met onzichtbare inkt was geschreven.

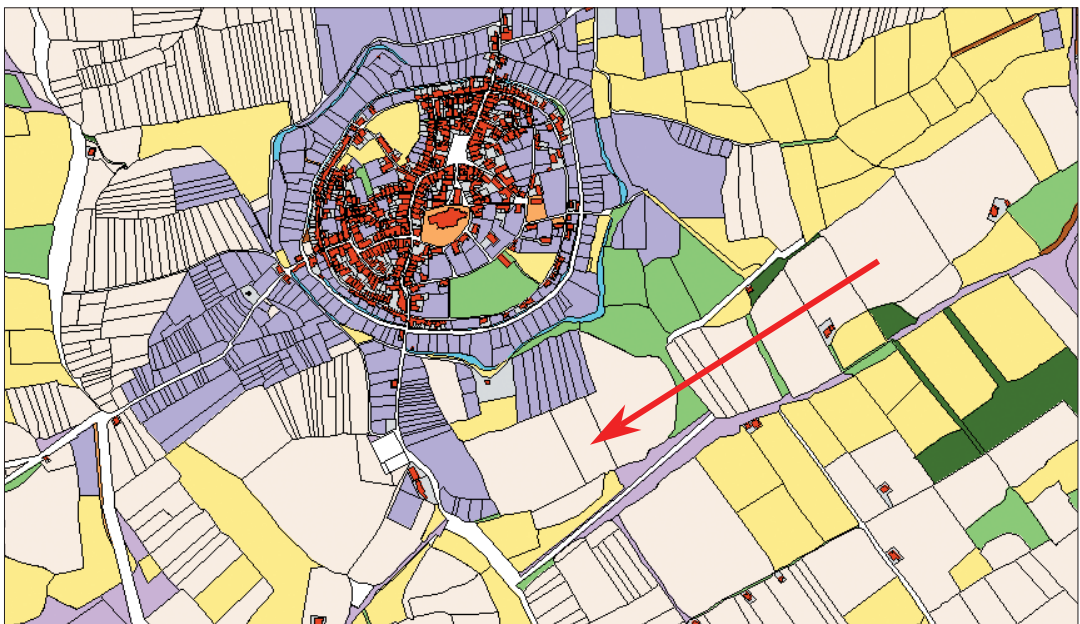

Brief uit 1944 van Namen naar Oldenzaal

Prins Bernhardstraat en directe omgeving

De kadasterkaart van 1832

De Prins Bernhardstraat is in twee delen gesplitst, één vanaf de Spoorstraat en een vanaf de Wilhelminastraat. Op de splitsing loopt de straat ook nog een stukje richting station. De splitsing ontstond bij de komst van de tramlijn Oldenzaal-Denekamp in 1903.

Aan de oneven straatkant ontbreekt huisnummer 3, deze was gereserveerd indien het eerste huis gesplitst zou worden.

Op de hoek richting station is huisnummer 20 gebruikt.

In het tweede gedeelte van de straat zijn een groot aantal woningen afgebroken. Hierbij ook het huis van oud-deken Van den Berg. Een paar bewoners aan de stadzijde hebben hun huizen opgegeven na nieuwbouw aan de overzijde van de straat. Aan de stadzijde is een groot parkeerterrein ontstaan voor het oude ziekenhuis en verzorgingshuis Gereia.

Begin van de straat

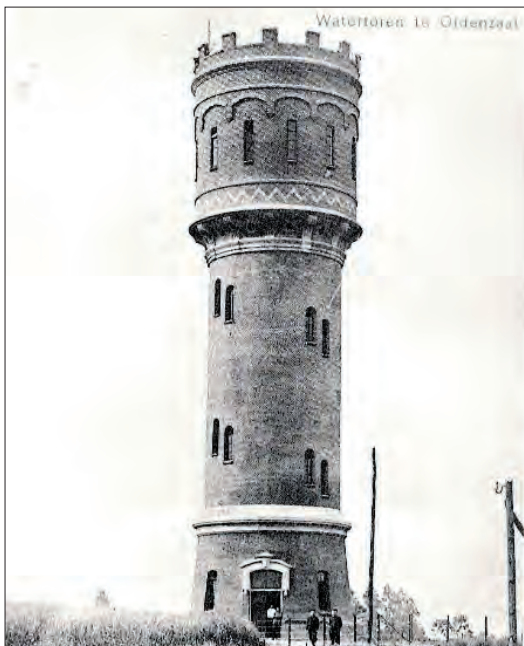
Na de Tachtigjarige Oorlog ontstaat buiten de wallen en stadspoorten bebouwing. Er komen huizen en (textiel)fabrieken, ook langs de weg naar Enschede en Losser. Op de kadasterkaart

van 1832 zijn de gronden wel verdeeld en deels bebouwd.

We zien de weg richting Enschede en Losser met de verdeelde gronden. Aangegeven met een rode pijl grond in eigendom van Engbers, aangekocht voor de bouw van de watertoren. De weg er naar toe werd Watertorenweg genoemd. Vlak daarbij werd het nieuwe ziekenhuis van Oldenzaal gebouwd.

In 1906 kreeg Oldenzaal een drinkwaterleiding, daarvoor waren er stadspompen en putten. Omdat het een kostbare aangelegenheid was, stelde zich een aantal particulieren garant. Het pompstation kwam aan de Berkstraat. De eerste directeur was B.W. van Harten.

De watertoren is een ontwerp van J.P. Hazeu, hij werd in 1959 gerestaureerd en is vanaf 2006 bewoond door de familie Alink. Vanwege de aanleg van de Groene Loper, een verbinding tussen Zuid Berghuizen via het station naar het centrum van Oldenzaal, kwam er een weg tussen de Prins Bernhardstraat en Beatrixstraat die de naam Watertorenstraat kreeg. Het werd in 2015/2016 gerealiseerd en in 2017 officieel geopend.

Watertoren Oldenzaal met en zonder kantelen.

RK Ziekenhuis met op achtergrond de watertoren.

In 1918 werd het ziekenhuis aan de Prins Bernhardstraat geopend. Daarvoor was er al een ziekenhuis aan de Zuidwal met tien bedden. Het werd gerund door de zusters Franciscanessen. Het nieuwe ziekenhuis kostte 130.000 gulden, bijna 60.000 euro en was voorzien van operatiekamer, laboratorium en onderzoekkamers. Ook was er een barak voor besmettelijke ziektes en een sanatorium met slaapplekken in de open lucht. Ze zijn nu aan de voorzijde rechts nog te zien. Er kwamen diverse uitbreidingen en in 1953 had het 160 bedden met 65 verplegenden en 33 leerlingen. In 2014 ontstond door een fusie van de ziekenhuizen van Enschede en Oldenzaal

het Medisch Centrum Twente (MST). In Oldenzaal kwam daarmee een einde aan de acute zorgverlening. Er volgden nieuwbouw en verbouw, in 2016 kwamen ook de nieuwe ingang en het restaurant gereed op de plek waar vroeger het beddengebouw was. Oldenzaal omvat nu 20 poliklinieken met dagbehandeling en een eerste hulp post.

Villa Rozenhof

In de tijd gezien is het volgende gebouw de villa Rozenhof. Het was het oorspronkelijke woonhuis van de familie Gelderman-Ort. Het was ontworpen door architect K.J. Muller en de tuin door L.A. Springer. De familie bouwde twee villa's, Via Rust in de hoek Spoorstraat – Prins Bernhardstraat en villa Rosa of Rozenhof aan de Prins Bernhardstraat.

Villa Rozenhof aan de Prins Bernhardstraat.

Villa Rust met een huisnummer aan de Spoorstraat heeft een enorme tuin, zowel de huizen in de Prins Bernhardstraat aan de oneven zijde als de huizen aan de Spoorstraat staan in de vroegere tuin van villa Rust. In de Spoorstraat is dit nog duidelijk te zien, de meeste huizen hebben nog het hekwerk van de villa. Villa Rust heeft nog korte tijd het postkantoor van Oldenzaal gehuisvest. Het pand was toen al in handen van de familie Reef. Zij waren ook de bouwers van de huizen in de Prins Bern-

*Villa Rust in de hoek Spoorstraat Pr. Bernhardstraat.
De huizen nu aan de Spoorstraat hebben het hekwerk
nog steeds.*

hardstraat. De eerste bewoners mochten meedenken en daarom hebben alle huizen kleine verschillen.

Bij de Rozenhof was ook een grote tuin, de Prins Bernhardstraat was een smalle straat. De kastanjeboom en het monument voor de gevallen waren delen van de straat die vroeger tot de tuin van de villa behoorden. Bij de grote reconstructie van de straat werd een groot deel van de tuin gebruikt om de straat te verbreden.

Omdat de familie Gelderman voor Oldenzaal enorm belangrijk is geweest nu iets over deze familie. In 1817 komt P.J. Gelderman van Gildehaus naar Oldenzaal. Zijn zoon H.P. Gelderman is de stichter van de textielfabrieken in Oldenzaal. In 1861 werd er aan de Enschedesestraat een nieuwe fabriek gebouwd. In 1865 kwam de fabriek aan de spoorlijn Almelo Salzbergen te liggen, H.P. Gelderman was een grote animator van deze spoorlijn. In 1958 waren er bij Gelderman 2.000 werknemers. In de zeventiger jaren van de vorige eeuw beginnen onder druk van een veranderende wereld fusiegesprekken en in de tachtiger jaren komt er een einde aan Gelderman in Oldenzaal. De familie heeft veel voor Oldenzaal gedaan, naast werk voor velen, een overdekt zwembad, de voetbalvereniging Oldenzaal, de harmonie Semper Crescendo, maar ook klokken voor de Plechelmus.

De volgende bewoner van villa Rozenhof was de NAM, de Nederlandse Aardolie Maatschappij. De NAM vertrok uit Oldenzaal omdat ze van de gemeente niet de mogelijkheid kreeg elders in Oldenzaal kantoren te bouwen. Het vertrek van

de NAM naar Assen was een groot verlies voor Oldenzaal.

Toen in 1940 de Tweede Wereldoorlog begon was een aantal medewerkers van de Bataafse Petroleum Maatschappij niet meer in staat terug te gaan naar hun buitenlandse standplaatsen. Ze gingen zich bezig houden met geologisch onderzoek. Dit gebeurde ook in onze omgeving. Op de hoek van de Ootmarsumsestraat en Tulpstraat werd een kantoor ingericht en later bij de splitsing Denekamperstraat en Bentheimerstraat. Na de oorlog op 25 april 1945 werd villa Rozenhof in gebruik genomen. Het kan zijn dat in de oorlog de Duitsers het in gebruik hadden. Op 19 september 1947 werd de NV Nederlandse Aardolie Maatschappij opgericht. De NAM kreeg veel medewerking van de gemeente ook voor de woningen voor medewerkers. Maar de NAM zette Oldenzaal ook op de wereldkaart en het culturele, recreatieve en sportieve gebeuren in Oldenzaal kreeg een boost. In 1948 bij het vijftigjarig regeringsjubileum van koningin Wilhelmina werd voor de Rozenhof een verlichte boortoren met pompinstallatie opgericht. In datzelfde jaar wordt er bij Coevorden voor het eerst gas gevonden.

Maar dan gaat het fout, de NAM heeft grond gekocht aan de Haerstraat tegenover de Napoleonshoed en wil daar een nieuw hoofdkantoor bouwen. Maar de gemeente Oldenzaal wilde een nieuw stadhuis voor een bedrag van 2,5 miljoen gulden bouwen. De goedkeuring van de rijk en provincie was er al. Maar in het begin van de zestiger jaren is er nog steeds een tekort aan materialen en twee grote bouwwerken in één stad ging niet. In 1964 maakte de heer Bongaerts van de NAM bekend dat de NAM in Assen een nieuw kantoor zou bouwen. In de stad gingen de verhalen rond, de NAM was door de gemeente tegengewerkt en het gemeentebestuur wilde zijn nieuwe stadhuis. In een extra raadsvergadering werd nog voorgesteld de bouw van het gemeentehuis te vertragen en de NAM 1 miljoen gulden te geven voor hun nieuwbouw. Op 17 november 1964 gaf de NAM een reactie: het aanbod was geen reden het besluit te wijzigen. De machtswerking tussen gemeente en de NAM had verkeerd uitgewerkt. Oldenzaal was de grote verliezer. In oktober 1967 begint de verhuizing

van de NAM naar Assen. Villa Rozenhof staat leeg en wacht op nieuwe bewoners, maar dat geldt voor heel veel huizen in Oldenzaal. Vijfhonderd Oldenzalers gaan naar Assen. Dat waren 108 gezinnen en hun huizen komen vrij. Maar die zitten veelal in het hogere segment, slechts een klein deel woningwetwoningen helpen Oldenzalers aan doorstroming, waar veel behoefte aan bestond.

Villa Rozenhof blijft niet lang leegstaan. Oldenzaal krijgt op korte termijn 200 marechausées met hun gezinnen. Hun kantoor komt in villa Rozenhof. Het afscheid van de NAM levert nog wel een bedrag van de NAM voor het herstel van het Palthehuis; 10.000 gulden krijgt Oldenzaal voor het verlies van de aanwezigheid van de NAM. Een schamel bedrag.

Marechaussee

De marechaussee was van 1968 tot 1992 gehuisvest in de Rozenhof. Er werden gebouwen bijgebouwd en het was voor de straat een veilige situatie. En met Nieuwjaar vuurwerk. De portiersloge was 24 uur per dag bezet en het was een komen en gaan van marechausées. Een van de belangrijkste taken van de marechaussee was de controle bij de grens, in de internationale treinen en bij verkeerscontroles in onze omgeving. In 1985 werden op Europees niveau (het Schengenakkoord) de eerste afspraken gemaakt om op termijn de grenscontroles op te heffen. De internationale trein stopte met ingang van de dienstregeling 1992/93 niet meer in Oldenzaal en de marechausées hadden geen functie meer en vertrokken uit Oldenzaal.

Na het vertrek van de marechausées werd de woning betrokken door de familie Kuhlkamp en na een scheiding werd Yvonne Verdonkschot eigenares. Het is haar bedoeling op het terrein woningen en zorgappartementen te realiseren maar ze kan de gemeente en buurtbewoners niet mee krijgen.

De marechausées hadden naast de Rozenhof gebouwen bijgebouwd. Na een korte leegstand kwam er een vestiging van Snoeinks reizen, die al snel failliet ging. Daarna werd na een grote nieuwbouw er Gezondheid Centrum Oldenzaal gevestigd.

In de bocht richting station werd in 1981 een markant kantoor gebouwd door Joop Haarman. Gebruikers waren In Pace verzekeringen en In Pace uitvaartverzorging. In de negentiger jaren werd de Hakenberg verzekeringsgroep de bewoner. In 2002 werd door de bank het krediet dichtgedraaid. Het probleem zat in een ongedekte fiets- en telefoonverzekering. Hakenberg ging failliet maar kreeg elders een zeer goede herstart. Het pand kwam leeg te staan en werd lang bewoond door een antikraakbeweging. Nu zijn er vergevorderde plannen van eigenaar Strukton om er 19 luxe appartementen te bouwen. Het pand is inmiddels afgebroken.

Oorlogsmonument.

Op 4 mei 1955 kwam er op de hoek van de Spoorstraat en Lyceumstraat een monument voor de burgerslachtoffers van WOII. Het ontwerp was van Jan Schoenaker en het smeedwerk van Willem Fitzthum. Door een wijziging van situatie van die straten werd het monument in 1968 verplaatst naar de Prins Bernhardstraat. In 2015 werd het monument afgebroken, gerestaureerd en verplaatst naar de herdenkingstuin bij het stadhuis.

Monument burgerslachtoffers.

Speurtocht naar Erve Wegink

Theo Leoné

De buurtschap Hasselo is opgegeten door Hengelo. Weg boerderijen, verdwenen de mooie es. De landerijen hebben plaats gemaakt voor een aantrekkelijke woonwijk. De geschiedenis van de marke Hasselo gaat terug tot diep in de Middeleeuwen.

“Het verlies van Hasselo heb ik altijd betreurd”, zegt Annie Kamphuis – Aarninkhof. “De Hasseleres was een van de mooiste essen in Twente. Met dat landschap is met weinig zorg omgegaan. De boeren moesten weg, het schooltje verdween ook.”

Maar sluit niet de ogen voor de positieve effecten. Kamphuis heeft vele mensen ontmoet die heel tevreden zijn in hun groene woonwijk Hasseleres. Verrassend groot blijkt de interesse voor de geschiedenis van de buurtschap. “En

Annie Kamphuis – Aarninkhof: “Twente heeft een heel boeiende geschiedenis. Heel aardig wat de boeren allemaal hebben meegemaakt. Steeds hebben ze zich weer opgericht. Uiteindelijk zijn de meesten zelfstandig geworden. Eigenlijk kwam de welvaart pas na de Tweede Wereldoorlog. Daarvoor zie je veel ziekte en ellende.”

Deurningen is positief beïnvloed door de komst van de wijk en daardoor een mooi dorp geworden.”

Annie Kamphuis – Aarninkhof (1933) groeide in Deurningen op aan de Vliegveldstraat. Een kleine twaalf jaar zocht ze naar de herkomst en ontwikkeling van Erve Wegink. Waarom? Ze had sterke aanwijzingen dat haar vader, Johan Herman Aarninkhof, in 1902 het levenslicht had gezien op een boerderij die wel eens Wegink zou hebben kunnen heten. Opgepast! In de diverse documenten willen de schrijfwijzen nogal wisselen. Wegink kan zo maar Wienk zijn of Weijink.

Een belangrijke ingang vond Annie – samen met haar man Theo – in het historisch archief van de (toenmalige) gemeente Weerselo. Ze vond de persoonlijke leggers (met lijsten van woningen en grond) van alle eigenaren. Het kadaster ging terug tot 1832. En jawel, locatie L1044 in de wijk Wijinkshoek te Weerselo (het oudershuis van haar vader) bleek een kleine twee eeuwen geleden bewoond te zijn door Jan Wegink. Wat de zoektocht echter moeilijker maakte was de aanwezigheid van meerdere erven met dezelfde naam. Je kunt dus niet zo maar rechte lijnen trekken naar oude markeboeken en verpondingsregisters. Misschien heb je wel de

Wegink I, zes eeuwen oud. Tekening B. Dorbeck.

Kaart van Hasselo.

verkeerde boerderij bij de benen.

Kamphuis ploos uit dat Hasselo rond het jaar 1400 al een erve Wegink had. De hoeve lag aan de zuidkant van de es. Bronnen zijn het Calendarium van de Plechelmuskerk in Oldenzaal en het schattingsregister van drostambt Twente. Bewoners worden dan nog niet genoemd, wel de eigenaren. Te beginnen met priesters als Johannes Roden en Berend Herink. Daarna volgen door de eeuwen heen adellijke lieden en rijke burgers. In 1618 valt voor het eerst de naam van een bewoner: Johan Wegink. De tijden waren verre van gemakkelijk voor de Weginks in de zestiende en zeventiende eeuw. De Tachtigjarige Oorlog was nog niet beëindigd of Bommenberend trok met zijn bendes rond. In 1675 zijn de bewoners van Wegink paupers bij wie naast schamele pacht amper wat te halen valt.

In het derde kwart van de zeventiende eeuw groeit in Twente de bevolking snel. Om de monden te kunnen blijven voeden worden bedrijven gesplitst en stukken markegrond in ontginning genomen. Nood breekt wet. Het oude erve Wegink valt uiteen in twee katersteden. Boven-

dien duikt een derde boerderij met een Wegink als bewoner op. Verkoopakten uit 1732 tonen een erve Wegink met drie locaties.

Annie Kamphuis trekt de conclusie dat de boerderij op adres Hasselo 334 (kadaستر L1044) de oorspronkelijke locatie is van het zes eeuwen oude erve Wegink. Zo ongeveer daar waar de Borgmanweg en de Noordelijke Esweg elkaar snijden.

Annie Kamphuis – Aarninkhof: Het erve Wegink in Hasselo 1400 – 1980. Een onderzoek naar structuur, bewoners en eigenaars van het erve. Uitgegeven door Gerrit Aarninkhof. Voor nadere informatie: Wilthuisstraat 49, 7561 AG Deurningen (074 – 2727406).

Uitgave Het Erve Wegink.

VAN MEGGELEN KERSSENBERG
ASSURANTIËN

Voor al Uw particuliere en zakelijke schadeverzekeringen

Viekerlaan 36
Postbus 334, 7500 AH Enschede
Telefoon: 053 - 435 01 04
E-mail: info@vmk-assurantien.nl

SCHERVEN BRENGEN GELUK...

Ja, het zou heel goed een scherf van niks kunnen zijn. Aan de andere kant... Wie weet welk verhaal er achter schuilgaat. Of wat voor ommekeer hij over zeg 1000 jaar teweegbrengt.

U, als lid van de Oudheidkamer Twente, u doet natuurlijk geen scherf af als zomaar een scherf. Bovendien weet u dat de OKT veel meer in zijn bezit heeft en over veel en veel meer gaat dan alleen archeologische vondsten.

Hoe meer mensen dat met u zouden weten, hoe mooier natuurlijk. En hoe rooskleuriger en actiever ook de toekomst van de OKT. Over actiever gesproken: er is binnen de OKT van alles te doen. Vrijwilligers zijn dan ook van harte welkom. Voor administratieve werkzaamheden, voor ict, voor bestuursfuncties, als huismeester, voor tal van hand- en spandiensten, voor noem maar op.

...EN EEN ACTIEVE TOEKOMST VOOR DE OUDHEIDKAMER TWENTE

Iets voor u, OKT-vrijwilliger? Of voor iemand (hoeft nog geen OKT-lid te zijn) die u kent? Mailt u dan naar: vrijwilligers@oudheidkamertwente.nl of schrijf een briefje naar onderstaand adres.

OKT huis Stroinksbleekweg 12b, 7523ZL Enschede
T 053-4787447 E info@oudheidkamertwente.nl

**Vereniging Oudheidkamer
Twente**